

TÜRKİYE'DE EMEKLİLİĞE YÖNELİK TUTUMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

***Burcu Özdemir OCAKLI**

ÖZET

Değişen demografik yapı ve sağlıklı yaşam süresinin uzamasıyla birlikte, hem emeklilik yaşı hem de emekli sayısı giderek artmaktadır. Bu durum zaman içinde emekliliğe olan bakış açısını da değiştirmektedir. Emeklilik hakkındaki tutumlar hem emeklilik davranışlarına ışık tutmak açısından hem de emeklilik ve sosyal güvenlik politikalarını düzenlemek açısından büyük önem taşımaktadır. Küresel Yaşlanma Anketi kullanılarak hazırlanan bu makalenin amacı, Türkiye'de çalışan ve emekliliği yaklaşmış bireylerin emeklilik hakkındaki görüş ve tutumlarını değerlendirmektir. Bulgular, katılımcıların emekliliğe psiko-sosyal açıdan olumlu baktığını, ancak emekliliğin oldukça önemli bir kısım katılımcı arasında korku ve endişe yarattığını (%24), neredeyse yarıya yakın katılımcının (%44,6) ise zaman geçirmekte zorlanacağını düşündüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca, emeklilikte hayatı anlamsız bulacağını düşünenlerin oranı %29,5, hiçbir statüsü bulunmayacağını düşünenlerin oranı da %43,6'dır. Katılımcıların maddi açıdan beklentileri değerlendirildiğinde, yaşam standardının daha kötü olacağını düşünenlerin oranı %31,8, maddi endişe duyanların oranı ise %48 olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum emeklileri maddi ve psiko-sosyal açıdan destekleyecek politikaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emeklilik, Tutum, Türkiye

ABSTRACT

With the changing demographic structure and increasing healthy longevity, both the retirement age and the number of retirees are on the rise. This situation also affects the way that the workers perceive the concept of retirement. Attitudes towards retirement are significant both for shedding light on the retirement behavior and modifying social security and retirement policies. Employing the Turkish Leg of Global Ageing Survey, this article aims to evaluate the attitudes of workers towards retirement. It turned out that the participants in the study were psycho-socially in favor of retirement, but that retirement caused fear and anxiety among the most important participants (24%) and that almost half of the participants (44,6%) had difficulty spending time on their own. In addition, 29,5% think that they will feel that life is meaningless in retirement, and 43,6% will think that they will not have any status. When participants' financial expectations were evaluated, it is found that 31.8% of the respondents thought that the standard of living would be worse, and 48% of them stated being worried about their financial situation after retirement. This situation necessitates the introduction of policies to support pensioners both financially and psycho-socially.

Key Words: Retirement, Attitudes, Turkey

Giriş

Sağlık alanındaki gelişmeler yaşam süresinin uzamasıyla, daha da önemlisi sağlıklı yaşam süresinin uzamasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun en güncel verilerine göre doğumda beklenen yaşam süresi, Türkiye geneli için ortalama 78, erkekler için 75,3 ve kadınlar için ise 80,7 yıldır (TÜİK, 2016a). Doğumda beklenen yaşam süresinin yanı sıra, sağlıklı olarak belirli bir yaşa gelen bireylerin kalan yaşam süreleri de hesaplanabilmektedir. Örneğin, yine TÜİK istatistiklerine göre 50 yaşında olan bir kişinin kalan yaşam süresi ortalama 30,6 yıldır (2016a). Erkekler için bu süre 28,3 yıl iken, kadınlarda 32,8 yıldır. 65 yaşında olan bir kişinin kalan yaşam süresi ise ortalama 17,8 yıldır. Erkekler için bu süre 16,1 yıl iken, kadınlarda 19,4 yıldır (TÜİK, 2016a). Uzayan yaşam süreleri yaşamın her alanında olduğu gibi, çalışma yaşamının da uzamasına, emeklilik yaşının giderek artmasına neden olmuştur.

Yaşam süresinin artmasının yanı sıra, doğum oranlarının düşmesi, yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranını da artırmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, Türkiye nüfusunun %8,3'ünü yaşlı nüfus (65+) oluşturmaktadır (TÜİK, 2016b). Yapılan nüfus tahminlerine göre 2023

yılında bu oranın %10,2'ye, 2050 yılında %20,8'e, 2075 yılında ise %27,7'ye çıkması beklenmektedir (TÜİK, 2016b). Bu, emekliliği yaklaşan çalışan sayısının da giderek arttığını, buna bağlı olarak emekli sayısının da zaman içerisinde artacağını göstermektedir.

Emeklilik, kişilerin yasalarca belirlenen koşullarda belli bir süre çalıştıktan sonra çalışma hayatından çekilmeleri ve geçmiş hizmetleri karşılığında çalışmaksızın belirli bir gelire hak kazanmaları durumu olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2016). Farklı emeklilik yaşları ve uygulamaları ile birlikte emekliliğe dair düşünce ve beklentiler de farklılık göstermektedir. Emeklilik yaşı kadınlar ve erkekler için farklılaşsa da, Kanada, Avustralya ve Belçika gibi çoğu ülke, emeklilik yaşını, her iki cinsiyet için 65 olarak belirlemiştir. Ayrıca Amerika'da ve çoğu Avrupa ülkesinde kademeli olarak emekliliğe geçme seçenekleri bulunmaktadır (Kantarıcı ve Van Soest, 2008). Çalışanlar çalışma saatlerini azaltmak suretiyle, çalışma hayatına yavaş yavaş veda etmektedir. Bu sürecin avantajları ve dezavantajları halen tartışılıyor olsa da, bu tür uygulamalar emeklilik dönemine adaptasyonu kolaylaştırmaktadır (Kantarıcı ve Van Soest, 2008). Ayrıca 90'lı yıllardan itibaren de yarı zamanlı, ücretli işten serbest mesleğe ge-

çen ya da farklı isimlerle adlandırılan köprü işler yaygınlaşmıştır (Quinn, 1999). Kademeli olarak emekliliğe geçiş, emekliliğe olan bakış açısını da değiştirmektedir.

Türkiye de emeklilik yaşının artırılması ile ilgili benzer bir eğitim göstererek, 2048 yılına kadar çalışanların 65 yaşında emekli olmasını sağlayan bir sosyal güvenlik düzenlemesi getirmiştir. 2008 yılından önce sigorta girişi olan erkekler 60 yaşında, kadınlar ise 58 yaşında emeklilik (yaşlılık aylığından yararlanma) hakkına sahiptir. Daha önce belirlenmiş fayda planı sistemine sahip Türkiye'de ise kadınlar 20 yıl, erkekler ise 25 yıl sigortalılık süresini tamamlamak koşuluyla, emeklilik hakkına sahip olabilmekteydi. Öyle ki, 1980 yılından önce, 18 yaşında işe başlayan bir kadın, 38 yaşında, bir erkek ise 43 yaşında emekliye ayrılabilmekteydi. Emeklilik yaşının bu kadar erken olması, emekliliğe olan bakış açısına da etkilemiştir.

Oxford Emeklilik El Kitabı ise, emekliliğe karşı bakış açılarını dokuz kategoride toplamıştır. Bunlardan ilki, emeklilik durumuna olan bakış açısidir. İkincisi emekli olma süreci ve karar verme aşamasıdır. Üçüncü kategoride emeklilere yönelik tutumlar, dördüncü kategoride ise emeklilik ile ilgili inanışlar ve beklentiler bulunmaktadır. Beşinci katego-

ride emeklilik ile ilgili istekler ve tercihler yer almaktadır. Altıncı kategoride davranışsal niyetler, yedinci kategoride ise planlama ve hazırlık aşamaları bulunmaktadır. Sekizinci kategoride emeklilik üzerindeki kontrol ya da emekli olabilme, dokuzuncu ve son kategoride ise emekliliği hak ediş yer almaktadır (Newman, Jeon ve Hulin, 2012). Bu makalede dördüncü kategoride yer alan emeklilik ile ilgili inanışlar ve beklentiler, hem psiko-sosyal açıdan hem de finansal açıdan değerlendirilecektir.

Değişen emeklilik politikaları, değişen siyasi, demografik ve finansal yapıyla ilişkili olsa da, bu değişimin çalışanlar üzerindeki emeklilik algısını da eş zamanlı olarak değiştirdiği aşikârdır. Ancak bu konuda yapılan araştırmalar sokak röportajlarından öteye geçememiştir. Bu nedenle Türkiye'de emekliliğe bakışın irdelendiği çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Emekliliğe ilişkin bakış açılarını değerlendiren araştırmalar mevcut değildir. Örneğin TÜBİTAK tarafından periyodik olarak uygulanan Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi, emeklilerin cinsiyet, eğitim durumu, çalışma durumu, sağlık durumu gibi bilgilerini verebilmektedir. Ancak emekli olmadan önce çalışanların görüşlerine ve beklentilerine yer veren bir modül ya da çalışmaya

rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de emekliliği yaklaşan çalışanların emekliliğe yönelik tutum ve beklentilerini ortaya koymaktır.

Emekliliğin Psiko-Sosyal Boyutu

Emeklilik yaşlılığın psiko-sosyal gelişim aşamalarından ilki olarak kabul edilmektedir (Zastrow & Kirst-Ashman, 2014). Emeklilikle birlikte birey sosyal açıdan oldukça büyük bir kayıp yaşar. İş arkadaşları, hizmet verdiği ve aldığı kişiler, müşteriler, öğrenciler, hastalar, çalışan bireyin sosyal yaşamının büyük bir kısmını oluşturmaktadır ve bu sosyal ağı ani bir şekilde emeklilikle birlikte kaybolmaktadır. Sosyal ağı kaybeden emekli birey sosyal izolasyona maruz kalabilmekte, bu durum, emekli bireyin depresyon gibi psikiyatrik hastalıklara yakalanmasına da sebep olabilmektedir. Aile ve arkadaşlık bağlarının sürdürülmesi, emeklilik dönemi için büyük bir önem arz etmektedir; ancak, sosyal çevresini kaybeden emekli ev yaşamına uyum sağlayamama ve hane halkı ile çatışma gibi sorunlar yaşayabilmektedir. Ayrıca, genellikle emeklilikle birlikte gelir seviyesinin düşmesi, yaşlı bireyleri ekonomik ve/veya psikolojik açıdan da olumsuz etkileyebilmektedir.

Emekliliğin Finansal Boyutu

Emeklilik dönemi, bireylerin çalışma hayatını sona erdirdiği, ancak kendi birikimleriyle ya da çalışan bireylerden kesilen vergilerle aylık almaya devam ettikleri bir dönemdir. Bu aylıkların miktarı refah devletinin türü ve politikalarına göre değişkenlik gösterirken, genellikle çalışma döneminde alınan aylıklarından düşük olma eğilimi göstermektedir. Almanya, Hollanda gibi muhafazakâr kıta Avrupa'sı refah modelinde emekli maaşları oldukça yüksektir (Esping-Ander-son, 1990; Kohli, 1999). Diğer yandan, İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkelerinde de emekli maaşları yüksektir (Ferrer, 1996). Yüksek emeklilik maaşları, emeklilere finansal güvence sağlamakta, emekliliğe bakış açılarını da olumlu yönde etkilemektedir. Bu durum makro açıdan değerlendirildiğinde, emekli maaşlarının yüksek olduğu refah devletlerinde, emekli maaşlarının göreceli düşük olduğu diğer refah devletlerine oranla emekliliğe daha olumlu bir bakış açısı mevcuttur. Türkiye'nin düşük emeklilik maaş politikaları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de de emekliliğe ilişkin olumsuz bir tutum sergilenmesi beklenmektedir.

Dünya'da Emekliliğe Bakış

Avrupa'da ve Amerika'da çalışanların emekliliğe dair görüşlerini değerlendirmek amacıyla farklı ölçeklerde birçok çalışma yürütülmektedir. Özellikle düzenli olarak yapılan büyük ölçekli araştırmalar, ülke bazında emekliliğe dair iç görünümün oluşturulması ve elde edilen verilere göre emeklilik politikalarının geliştirilmesi hususunda büyük önem taşımaktadır. Örneğin, Amerika'da HRS (Health and Retirement Survey), İngiltere'de ELSA (English Longitudinal Study of Ageing), ve Avrupa'da ise SHARE (The Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe) araştırmaları düzenli olarak yapılmakta, bu verilerden elde edilen çalışmalar politika geliştirilmesinde belirleyici olmaktadır.

Emeklilik ile ilgili tutumların değerlendirildiği çalışmalar 1960'lı yıllarda Amerika'da başlamıştır. Örneğin, 1969 yılından 1979 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde iki yılda bir düzenli olarak yapılan Emeklilik Geçmiş Araştırması ve Duke İkinci Boylamsal Araştırması'nın sonuçlarına dayanan bir çalışma, kadınların emekliliğe yönelik tutumlarını etkileyen faktörlerin, erkeklerin emekliliğe yönelik tutumlarını etkileyen faktörlerden farklı olduğunu ortaya çıkarmış, ancak her iki cinsiyet için de olumlu ve

olumsuz faktörlerin bulunduğunu ortaya koymuştur (George, Fillenbaum & Palmore, 1984). Yine Amerika'da orta ve üst düzey yöneticiler arasında yapılan bir çalışmada, yaşam tarzlarının değişeceğini düşünen katılımcıların emekliliğe karşı daha olumsuz bir tutum sergiledikleri görülmüştür (McGee, Hall ve Lutes-Dunkley, 1979). Endüstri çalışanları ile yapılan diğer bir araştırma sonuçları da, pozitif tutumların finansal olarak hazır olma, arkadaş çevresi ve sosyal aktivitelerden etkilendiğini göstermektedir (Glamser, 1976). Başka bir çalışma, emekliliğe bakış açısının sosyal altyapı, emeklilik maaşı beklentisi, emeklilik için kalan süre, kişinin öz kavramları, emeklilik planlama aktivitelerine katılım ve özgüven gibi faktörler tarafından etkilendiğini ortaya koymuştur (Mutran, 1997).

Amerika Birleşik Devletleri'nde emekliliğe yönelik tutumlar hakkında yapılan güncel çalışmalar da devam etmektedir. Amerika'nın en büyük ve güçlü sivil toplum örgütlerinden olan AARP (American Association of Retired Persons), düzenli olarak yürüttüğü araştırmalarla, çalışanların emekliliğe dair planlarını değerlendirmektedir. Örneğin 2012'de 50-65 yaş arası 2.480 kişiyle yapılan araştırma sonucunda, emekliliğe hazırlanan bi-

reyler arasında 4 farklı kategori oluşmuştur. Bu sınıflandırmaya göre ilk grup pro-aktif ve kendini gerçekleştirebilenlerdir. Tüm örneklemin %24'ünü oluşturan bu grup, maddi kaynaklarından emin, emeklilik ile ilgili belirli planları olan, emekliliğin sosyal ve yaratıcı bir dönem olduğunu düşünen bir grup olarak tanımlanmıştır. Bu grup daha çok örneklemdaki en yaşlı (55-65) çalışanlardan (%65), yüksek eğitimlilerden (%48 oranında en az üniversite mezunu), gelir ve birikimleri yüksek olan bireylerden oluşmaktadır. Gününbirlik yaşayanlar biçiminde adlandırılan grup ise tüm örneklemin %27'sini oluşturmaktadır, maddi kaynaklarından çok emin olamayan, emeklilik ile ilgili planlamanın en az düzeyde yapıldığı bir grup olarak tanımlanmaktadır. Bu grup da emekliliğin sosyal ve yaratıcı bir dönem olduğuna kesinlikle katılmaktadır. Bu grubu daha çok örneklemdaki en genç yaş grubu olan 50-54 yaş arası (%49) bireyler ile gelir ve birikimleri göreceli olarak düşük olan çalışanlar oluşturmaktadır. Ayrıca, bu grupta daha çok kadın çalışanların olduğu dikkat çekmektedir (%57). Üçüncü grup olan şüpheliler, örneklemin %17'sini oluşturmaktadır, maddi açıdan kendisini en çok güvensiz hisseden grup olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca,

bu grup diğer gruplardan farklı olarak emeklilik döneminin en yaratıcı bir dönem olduğundan ve sosyal ilişkilerin güçleneceğinden en çok şüphe duyan bir gruptur. Emeklilik planları ise gününbirlik yaşayanlara oranla daha belirgin olsa da sınırlıdır. Bu grubu daha çok erkekler (%53), gelir ve birikim düzeyleri en düşük olanlar ve göreceli olarak eğitim seviyesi düşük olanlar oluşturmaktadır. Son grup olan gözü saatte olan temkinliler, %33'lük oranla örneklemdaki en büyük paya sahiptirler. Bu grup ilk grup olan pro-aktif kendini gerçekleştirebilenler kadar olmasa da, maddi kaynaklarından emindirler. Emeklilik konusunda pro-aktif grup kadar olmasa da planlıdırlar. Bu grubu ise yine daha çok erkekler, en düşük eğitim düzeyine sahip olanlar (%72'sinin üniversite diploması yok) ve gelirleri ve birikimleri ise orta düzeyde olan çalışanlar oluşturmaktadır (AARP, 2013). Bu çalışmadan da anlaşılacağı gibi, emekliliğe bakış açısını oluşturmada etken olan başlıca faktörler finansal durum, planlama yapma durumu ve sosyal hayata bakış açısıdır.

Amerika'da yapılan diğer bir çalışmada, emekliliğin daha fazla özgürlük anlamına geldiği, emeklilikten sonra bireylerin aileleriyle daha çok zaman geçirmeyi planladıkları, hobilerine vakit ayrabi-

leceklerini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca, daha rahat bir hayata sahip olacaklarını, sabah erken kalkmak zorunda olmaya-cıklarını belirtmişlerdir. Finansal açıdan emeklilik ile ilgili düşünce ve beklentileri sorulduğunda, katılımcılar yaşam masraflarının azalacağını, sadece ihtiyaca yönelik alış-veriş yapmaya başlayacaklarını belirtmiş, örnek olarak da kendi ebeveynlerini göstermişlerdir. Diğer yandan, emeklilik ile ilgili çekinceleri olan katılımcılar da mevcuttur. Sıkılmak, işe yaramaz hissetmek ve kendine yetememek korkuları da emeklilik hakkında duyulan kaygılar olarak ortaya çıkmıştır (Financial Security Project, 2011).

Gadourek tarafından Hollanda'da yapılan bir araştırma, bekârların, dulların ve evliliğinde mutlu olmayanların emeklilikten daha çok korktuklarını göstermiştir (1985). Evli kişilerde ise eşin görüşleri önem kazanmaktadır. Yaş da emekliliğe karşı tutumları etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Emeklilik yaşı yaklaştıkça, emekliliğe yönelik tutumlar da olumsuzlaşmaya başlamıştır. Özellikle fiziksel güç gerektiren işlerde çalışan mavi yakalı çalışanlar ve çalışma yaşamına göreceli olarak erken başlayanlar emeklilik konusunda daha pozitif bir tutuma sahiptirler. Bu çalışmada dikkat çeken

diğer bir bulgu ise, iş yeriyle ve iş arkadaşlarıyla güçlü bağları olan, çalışma yoğunluğu az olan ve kendine daha fazla zaman ayırabilen çalışanların emekliliğe karşı daha olumsuz tutum içinde bulunmalarıdır (Gadourek, 1985).

Yeni Zelanda ve Brezilya'daki üst düzey yöneticiler arasında yapılan bir araştırmada ise aile ve arkadaşlarla zaman geçirmenin emekliliğe olumlu bakma açısından etkili olduğu görülürken, sağlık durumu ve gelir kaybının belirleyici bir etkisi (olumlu ya da olumsuz) görülmemiştir. Diğer yandan, bireyselciliğin daha ön planda olduğu Yeni Zelanda'da, kolektivist bir kültür yapısına sahip olan Brezilya'ya göre sağlık ve gelir kaybı gibi etmenler daha ön plana çıkmaktadır (Franca, 2004).

Kolektivist bir kültür yapısına sahip olan Singapur'da 40 yaş üstü 200 çalışan arasında yapılan bir araştırmaya göre, çalışanlar emeklilik konusunda ikilem yaşamaktadır. Emekliliğe tamamen olumsuz bakmasalar da, emekliliğin bazı yönleri açısından endişe yaşamaktadırlar. Bu endişenin giderilmesi hususunda çalışanlar kademeli emeklilik seçeneklerini tercih etmişlerdir (Lim, 2003).

Yine kolektivist bir kültür yapısına sahip olan İsrail'de yapılan bir çalışma, emeklilikle birlikte ortaya çıkan kayıplar ve kaza-

nımlar şeklinde ayırım yaparak, emekli olmak üzere olan 805 kişinin emeklilik hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Yapılan bu çalışmaya göre, kadınlar erkeklere kıyasla emekliliğe daha olumlu bakmakta, emeklilikle birlikte kazanımlarının artacağını düşünmektedir. Benzer şekilde evli olmak ve emeklilik olgusuna karşı olan olumlu düşünce sahibi olmak arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir (Anson, Antonovsky, Sagy ve Adler, 1989).

Görüldüğü gibi, literatürdeki çoğu çalışma, emekliliğe yönelik pozitif ve negatif tutumları değerlendirmektedir. Bu pozitif ve negatif duyguların oluşmasındaki başlıca faktörler, finansal durum, sosyo-ekonomik statü, yaş, cinsiyet, medeni durum ve kültürel yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir yandan emekliliğe bakış açısını etkileyen bu faktörlerden bazıları itici, bazıları ise çekici faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. İtici faktörler arasında tükenmişlik, ücret yetersizliği, çekici faktörler arasında ise emeklilik ikramiyesi, kendine ve aileye daha fazla vakit ayırma, hobilerle uğraşmak için vakit bulma gibi nedenler yer almaktadır. İş memnuniyeti, ücret dolgunluğu, kariyer ve statü gibi sebepler emekliliğin ertelenmesi için başlıca nedenlerdir (Mutran, 1997). Ancak son yıllarda hem

pozitif hem negatif tutumların bir arada olduğu duygu ikilemi kavramı emeklilik literatürüne de hâkim olmaya başlamıştır (Crepes, 2014; Lim, 2003; Newman, Jeon ve Hulin, 2012). Türkiye'de de hem emekliliğe bakışın genel olarak değerlendirildiği hem de olumlu ya da olumsuz tutumlara etki eden faktörlerin değerlendirildiği çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Yöntem

Araştırma kapsamında Oxford Yaşlanma Enstitüsü tarafından toplanan Küresel Yaşlanma Anketi kullanılmıştır. Bu anket Oxford Nüfus Yaşlanma Enstitüsü ve HSBC'nin işbirliği ile tasarlanmıştır. Anket, hem 'gelişmiş ekonomileri' (örn. Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, İsveç, İngiltere, ABD) ve 'geçiş ekonomileri' (örn. Brezilya, Çin, Avrupa ve Afrika) kapsayan Asya, Amerika, Avrupa ve Afrika'dan Türkiye dâhil 25 ülkede yürütülmüştür (Mısır, Hong Kong, Endonezya, Hindistan, Malezya, Meksika, Polonya, Rusya, Saudi Arabistan, Singapur) Anket, ABD'de Sağlık ve Emeklilik Araştırması ve Avrupa'da Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması ile karşılaştırmalı modüller ile yaşlılık ve emeklilik ile ilgili davranış, tutum ve beklentileri kapsayan sorular içermektedir.

Anketin Türkiye ayağını oluşturan bu kesitsel veri kümesi, 40-79 yaş arası 1.017 kişiyi kapsamaktadır. Her 10 yıllık nesilde 250 katılımcı bulunmakta ve tüm 4 nesil eşit şekilde temsil edilmektedir. Verilerin toplanmasında bilgisayar destekli telefon görüşmesi (CATI:Computer-Assisted Telephone Interviewing) kullanılmış, örneklem rastgele telefon numaraları ile seçilmiştir.

Her ne kadar örneklem Türkiye genelinde temsili olsa da, 1.017 kişilik örneklemin içinde 110 çalışan bulunmaktadır ve emekliliğe ilişkin beklentiler bu sayı üzerinden sunulmaktadır. Bu sınırlılık çalışmanın genellenebilirliğini azaltsa da, Türkiye'de benzeri olmayan bir çalışma olması ve emekliliğe dair genel bir çerçeve çizmesi açısından, oldukça değerlidir. Bu makalede, çalışan bireylerin emeklilik dönemlerine ilişkin olarak hem psiko-sosyal hem de finansal açıdan değerlendirilmeleri yer almaktadır. Emeklilik dönemi beklentileriyle ilgili sorulara verilen cevaplar yüzde olarak sunulmuştur. Başlangıçta emekliliğe yönelik tutumları etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlansa da, yedi bağımsız değişkenle (yaş, gelir, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, sağlık durumu, coğrafi konum) yapılan ki-kare testlerinde örneklemin sınırlılığı nedeniyle is-

tatistiksel olarak önemli bir ilişki bulunmamıştır. Bu sebeple bulgular yüzde olarak verilmiş, tartışma aşağıdaki sorulara verilen cevaplar üzerinden yapılmıştır.

■ Emekliliği ipe çekiyor musunuz? (Emekliliğe genel bakış)

■ Aşağıdaki emeklilikle ilgili 9 ifadeden hangileri sizin için geçerlidir? (Psiko-sosyal boyut)

■ Emekli olduğunuzda sahip olacağınız yaşam standardı sizce daha mı iyi olacak yoksa daha mı kötü? (Finansal boyut)

■ Emekli olduğunuz zaman finansal olarak baş edebileceğinizden endişe duyuyor musunuz? (Finansal boyut)

Bulgular ve Tartışma **Psiko-sosyal boyut**

Katılımcılara emekliliği ipe çekip çekmedikleri sorulduğunda, yarıya yakın bir oranda katılımcı (%48,2) emekli olmaktan mutluluk duyacağını belirtmiştir. Aşağıdaki tablo diğer cevapların hemen hemen eşit bir şekilde dağıldığını göstermektedir. Emeklilik konusunda herhangi olumlu ya da olumsuz bir duygu içerisinde olmayan ve bu konuda esnek olanların yüzdesi ise 10,9 olarak ortaya çıkmıştır. Emeklilik konusunda endişe ve korku duyanlar toplam örneklemin %24,5'ini oluştururken, emeklilik hakkında hiçbir düşünceye sahip olmayan %5,5'lik bir katılımcı

oranı bulunmaktadır. Bu bulgular genel olarak endişe düzeyini göstermektedir ve literatürde de genel endişe düzeyi konusunda karma sonuçlar mevcuttur (Lim, 2003; Mutran, 1997). Ancak endişenin psiko-sosyal ve finansal kökenleri Tablo 2, Tablo 3 ve

Tablo 4'te daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak genel endişe düzeyinin örneklemin çeyreğini oluşturması ve konu hakkında hiçbir fikire sahip olmayanların bulunması, farklı araştırmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1:Emekliliği Beklemek

Emekliliği iple çekiyor musunuz?	Yüzde (%)
Evet, emekli olmaktan mutluluk duyacağım	48,2
Evet, emekli olmak beni rahatlatacaktır	10,9
Bu konuda esneğim	10,9
Pek değil, bu konuda endişeliyim	11,8
Hiç değil, çok korkuyorum	12,7
Bunu gerçekten düşünmedim	5,5

Araştırma kapsamında katılımcılara birtakım ifadeler okunmuş, bu ifadelere katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Aşağıdaki tabloya bakıldığında, yüksek oranda katılımcı zamanını kendine göre ayarlamaktan memnun olacaklarını belirtmişlerdir. Aile (%90,5) ve arkadaşlarla (%72,2) zaman geçirme ümidi-ne bakıldığında ikisi de yüksek olmakla beraber, aile ile daha fazla zaman geçirmek ön plana çıkmaktadır. Kolektivist bir kültür yapısının hâkim olduğu ve ailenin ön planda bulunduğu Türk toplumu için bu beklenen bir sonuçtur. Benzer şekilde hobilerine vakit ayırmak isteyen katılımcıların oranı gönüllü çalışmaya katılmak

isteyenlere göre daha yüksektir. Katılımcıların yarıya yakın bir oranı (%44,6) ise zaman geçirmekte zorlanacağını belirtmiştir. Ancak katılımcıların büyük bir oranı sağlıkları konusunda iyimser bir tablo çizmiş, sağlıklarının daha iyi olacağını belirtmişlerdir (%68,3). Hayatı anlamsız bulacağını düşünenlerin (%29,5) ve hiçbir statüsünün bulunmadığını hissedeceklerini düşünenlerin (%43) oranı ise azımsanmayacak kadar yüksektir. Amerika'da yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar bulunmuş, emekli olunca kendini işe yaramaz hissedeceğini söyleyen özellikle beyaz yakalı katılımcılar dikkat çekmektedir (Financial Security Project, 2011).

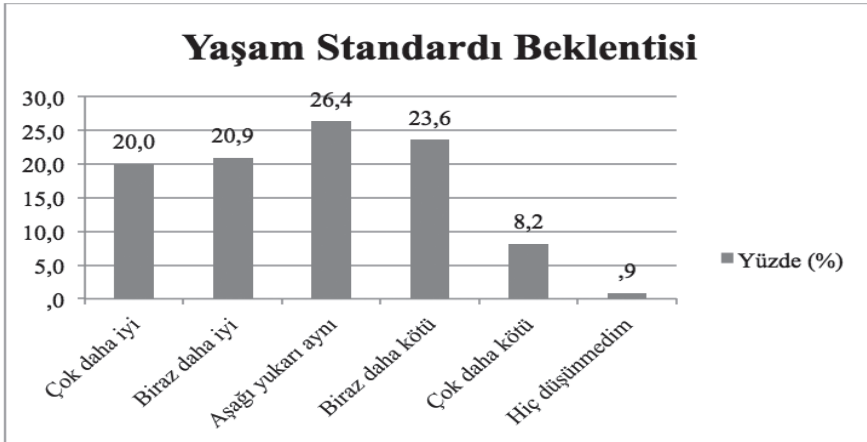
Tablo 2:Emeklilikle İlgili İfadeler

Aşağıdaki emeklilikle ilgili ifadelerden hangisi sizin için geçerlidir?	Yüzde (%)
Zamanımı kendime göre ayarlamak hoş olacaktır	93,8
Ailemle daha fazla zaman geçirebilirim	90,5
Arkadaşlarımla daha fazla zaman geçirebilirim	72,2
Hobilerime daha fazla zaman ayırabilirim	83,2
Gönüllü çalışmalara daha fazla zaman ayırabilirim	70,5
Sanırım zaman geçirmekte zorlanacağım	44,6
Sanırım sağlığım daha iyi olacak	68,3
Sanırım hayatı anlamsız bulmaya başlayacağım	29,5
Sanırım hiçbir statümün bulunmadığını hissedeceğim	43,0

Finansal boyut

Katılımcıların emeklilik sonrası yaşam standardı beklentileri sorulduğunda en yaygın cevap olarak yaşam standartlarının aşağı yukarı aynı kalacağı beklentisi (%26,4) ortaya çıkmıştır. Yaşam standardının çok daha iyi (%20) ve biraz daha iyi (%20,9) olmasını bekleyen katılımcılar, toplam örneklemin %40,9'unu

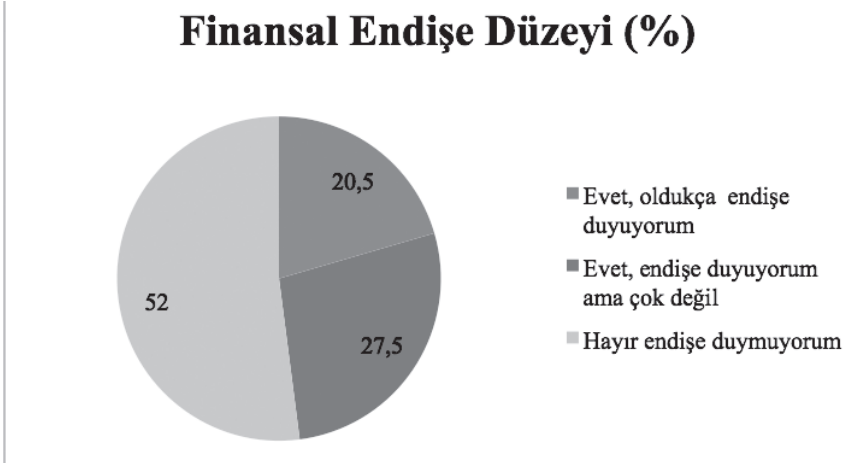
oluşturmaktadır. Genel olarak Türkiye'de emeklilik sonrası maaşların düştüğü göz önünde bulundurulursa, önemli bir kesimin (40,9) emeklilikle ilgili yaşam standardının daha iyi olacağına inanması ilginç bir bulgudur. Ancak, bu düşüncenin ardında, emeklilikle birlikte masrafların ve harcamaların düşeceği düşüncesi de ihtimaller arasındadır.

Tablo 3: Yaşam Standardı Beklentisi

Araştırma kapsamında katılımcılara emekli oldukları zaman finansal olarak baş edebileceklerinden endişe duyup duymadıkları sorulmuştur. Katılımcıların yarıdan biraz fazlası (%52) emeklilik sonrası maddi sıkıntı yaşamak konusunda endişe duymamaktadır. Oldukça endişeli olduğunu belirtenlerin oranı

%20,5, kısmen endişeli olduğunu belirtenlerin yüzdesi ise 27,5'tir. Her ne kadar finansal endişe düzeyinin finansal birikimlerle ters orantılı olarak değiştiği literatürde mevcut olsa da (AARP, 2013; Glamser, 1976), bu durumu etkileyen diğer faktörlerin de belirlenmesi için farklı çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Tablo 4: Finansal Endişe Düzeyi

Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında ortaya çıkan bulgular, Türkiye'de çalışan ve emekliliği yaklaşan kesim her ne kadar emeklilik için sabırsızlık duyuyor ve aile ve arkadaşlarıyla daha çok zaman geçireceklerini düşünüyor olsalar da, birtakım korku ve çekince duydukları görülmektedir. Olumlu ve olumsuz duyguların bir arada gözlemlendiği bu durum, çalışanların emeklilik konusunda ikilem yaşadıklarını göstermektedir. Özellikle katılımcıların emeklilik ile

ilgili aynı anda olumlu ve olumsuz ifadelere katılmaları, emeklilikle ilgili tutumların hem olumlu hem olumsuz özellikleri barındırdığına dair bir kanıt niteliğindedir. Bu ikilemin boyutları farklı araştırmalarla ve analizlerle detaylı olarak incelenmeli, ikilemin nedenleri hakkında daha çok bilimsel kanıt elde edilmelidir.

Hem psiko-sosyal olarak hem maddi olarak emekliliğe ilişkin duyulan endişeleri azaltabilmek için bir takım sosyal politikaların ve emeklilik politikalarının

geliştirilmesi gerekmektedir. Bu korku ve çekincelerin giderilebilmesi için Avrupa ve Amerika'da uygulanan farklı emeklilik modellerinin getirilmesi, yarı zamanlı çalışma, çalışma saatlerinin kademeli olarak azaltılması veya köprü iş seçeneklerinin sunulması önerilmektedir. Emeklilik sonrası sosyal ağın düşüşü göz önünde bulundurulduğunda, emeklilik sonrası sosyal aktivitelerin artırılması için teşviklerin ve programların yaratılması, bu yolla emeklilikte sosyal destek ağının güçlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, emekliliğe uyum programlarının düzenlenmesinin, hem emekli birey için hem de emekli bireyin ailesi için faydalı olacağı düşünülmektedir. Her ne kadar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından bu tür bir çalışma planlanmakta olsa da, henüz hayata geçirilmemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, farklı emeklilik politikaları farklı tutum ve davranışların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Örneğin, 2017 yılında yürürlüğe giren zorunlu bireysel emeklilik uygulaması, çalışanların emekliliğe olan tutumlarını nasıl et-

kilediği de bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Hem davranışı hem de tutumların araştırılması, gelecekteki politikaları şekillendirmek açısından önem arz etmektedir.

Son olarak, literatür taramasının emeklilik planlarının ve emekliliğe olan tutumların değerlendirildiği araştırmaların eksikliğini ortaya çıkardığına dikkat çekmek gerekmektedir. Her ne kadar bu çalışma emekliliğe yönelik tutumları etkileyen faktörleri belirlemek için yola çıkmış olsa da, yapılan ki-kare testleri sonucunda örneklemin sınırlı olması nedeniyle istatistiksel anlamda önemli bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Ancak, Türkiye'de çalışanların emekliliğe bakış açısını genel olarak değerlendirmek ve bu konu hakkında farkındalık yaratmak açısından bu çalışma önem arz etmektedir. Üniversitelerin ve akademisyenlerin önderliğinde devlet, sivil toplum örgütleri ve özel şirketlerin işbirliği ile bu tür tutum araştırmaları desteklemeli, bulgular ışığında emeklilik politikaları oluşturulmalı ve geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA:

- AARP (2013). Retirement Attitudes Segmentation Survey. AARP Research. http://www.aarp.org/content/dam/aarp/research/surveys_statistics/econ/2013/Retirement-Attitudes-Segmentation-Survey-AARP-rsa-econ.pdf
- Anson, O., Antonovsky, A., Sagy, S. & Adler, I. (1989). Family, Gender, and Attitudes Toward Retirement. *Sex Roles*, 20, 1-15.
- Creps, J. E. (2014). An Exploration of Attitudes towards Retirement. Master's Thesis. Northern Arizona University, Sociology Department.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Ferrera M. (1996). The "Southern Model" of Welfare In Social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6 (1), 17-37.
- Financial Security Project (2011). Exploration of Retirement Planning: Attitudes and Behavior. Boston College. <http://crr.bc.edu/wp-content/uploads/2011/06/Boathouse.pdf>
- Franca, L. H. (2004). Attitudes Towards Retirement: A Cross-Cultural Study Between New Zealand and Brazilian Executives. Doctoral Thesis. Psychology Department, The University of Auckland.
- Gadourek, I. & Van Gelder, B. A. (1985). Who's Afraid of Retirement? Social Factors Influencing the Attitude Toward Retirement. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 16 (5), 199-206.
- George, L.K., Fillenbaum, G. G., & Palmore, E. (1984). Sex Differences in the Antecedents and Consequences of Retirement. *Journal of Gerontology*, 39 (3), 364-371.
- Glamser, F.D. (1976). Determinants of a Positive Attitude Toward Retirement. *Journal of Gerontology*, 31 (1), 104-107.
- Kantarci, T. & Van Soest, A. (2008). Gradual Retirement: Preferences and Limitations. *Economist (Leiden)*. 156 (2), 113-144.
- Kohli, M. (1999). Private and Public Transfers Between Generations: Linking the Family and the State. *European Societies*, 1, 81-104.
- Lim, V.K.G. (2003). An Empirical Study of Older Workers' Attitudes Towards the Retirement Experience. *Employee Relations*, 25 (4), 330-346.
- McGee, M.G., Hall, J., & Lutes Dunkley, C.J.L. (1979). Factors Influencing Attitudes Towards Retirement. *Journal of Psychology*, 101 (1), 15-18.
- Mutran E. J., Reitzes D. C., & Fernandez, M. E. (1997). Factors that Influence Attitudes Toward Retirement. *Research on Aging*, 19, 251-273.
- Newman, D.A., Jeon, G., & Hulin, C. L. (2012). Retirement Attitudes: Considering Etiology, Measurement, Attitude-Behavior Relationships, and Attitudinal Ambivalence. (Ed.) Wang, Mo. *The Oxford Handbook of Retirement*. Oxford Library of Psychology. Oxford: Oxford University Press.
- Quinn, J.F. (1999). Retirement Patterns and Bridge Jobs in the 1990s. *EBRI Issue Brief*, 206, 1-22.
- TDK (2016). Emeklilik. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58d8f0b17a4b46.38804186
- TÜİK (2016a). Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, Sayı: 21509 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21509>
- TÜİK (2016b). Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, Sayı: 24644 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>
- Zastrow, C. & Kirst-Ashman, K.K. (2015). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II*. Ankara: Nika Yayınevi.